

**TƏHSİLDƏ MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ
МОНИТОРИНГ И ОЦЕНИВАНИЕ В ОБРАЗОВАНИИ
MONITORING AND EVALUATION IN EDUCATION**

UOT 37

İlhamə Məmməd qızı Əsədova
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
böyük elmi işçisi
<https://orcid.org/0000-0003-1570-0192>

**MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN
STATİSTİK GÖSTƏRİCİSİ KİMİ**

Ильхама Мамед гызы Асадова,
старший научный сотрудник
Института Образования Азербайджанской Республики

**МОНИТОРИНГ И ОЦЕНИВАНИЕ КАК СТАТИСТИЧЕСКИЙ ПОКАЗАТЕЛЬ
КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ**

Ilhama Mammad Asadova
senior researcher at the
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

**MONITORING AND EVALUATION AS A STATISTICAL INDICATOR
OF THE QUALITY OF EDUCATION**

Xülasə. Məqalədə təhsil müəssisələrində keyfiyyətin monitorinqi və qiymətləndirmə sistemlərinin məqsəd və mahiyyəti açıqlanır, onların müqayisəli təhlili verilir. Qiymətləndirmə və monitorinqlərin təşkili mərhələləri və şərtləri göstərilir. Qabaqcıl dünya ölkələrində tətbiq olunan müxtəlif qiymətləndirmə sistemləri haqqında uyğun məlumat verilir. Monitorinq və qiymətləndirmə eyni məqsədlərə xidmət edən və biri digərini şərtləndirən integrativ proseslər kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: *monitorinq, şagird nailiyyəti, qiymətləndirmə sistemi, qiymətləndirmə şkalası, keyfiyyət göstəriciləri*

Резюме. В статье разъясняются назначение и сущность механизмов контроля и оценивания качества в образовательных учреждениях, дается их сравнительный анализ. Указаны этапы и условия организации оценивания и мониторинга. Дана краткая информация о системе оценивания и различных механизмах шкалы, применяемых в странах мира. Обсуждается исторический путь процесса оценивания достижений учащихся.

Ключевые слова: *мониторинг, достижения учащихся, система оценивания, шкала оценивания, показатели качества*

Summary. The purpose and essence of quality monitoring and evaluation mechanisms in educational institutions are explained in the article, and their comparative analysis is given. The stages and conditions of organization of assessment and monitoring are indicated. Brief information is given about the evaluation system and different scale mechanisms applied in the countries of the world. The historical path of student achievement assessment process is discussed.

Key words: *monitoring, student achievement, assessment mechanism, assessment scale, quality indicators*

Təhsil sahəsində aparılan islahatların, görülən tədbirlərin, tətbiq olunan layihələrin məqsədi təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaqdır. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün, ilk növbədə, nailiyyətlərin müəyyən edilməsi, geriliyin aşkarlanması və vaxtında aradan qaldırılması, həmçinin baş verə biləcək uğursuzluğun və uyğunsuzluqların qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi məqsədli tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Bu məqsədlə təhsilin keyfiyyətinin monitoring və qiymətləndirmə prosesləri tətbiq olunur. Fərqli ölkələrdə fərqli sistemlərlə tətbiq olunan monitoring və qiymətləndirmə sistemləri eyni məqsədlərə xidmət edir və biri digərini şərtləndirən integrativ proseslərdir.

Monitoring. “Monitoring müəyyən prosesin dinamikasını öyrənmək, real və uyğun vəziyyətin uyğunluğunu müəyyənləşdirmək məqsədi ilə daim müşahidə aparmaq və ya insan fəaliyyəti ilə əlaqədar ətraf mühitdəki dəyişikliklərin müşahidəsi, qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması sistemidir” (İ. Cavadov, 2008) Təhsil sahəsində monitoring – tədris prosesinin və onun nəticələrinin standartlaşdırılmış müşahidəsidir. Bu müşahidə tədris prosesinin nəticələrini müəyyən etməyə və proqnozlaşdırmağa, həmçinin mövcud vəziyyəti qiymətləndirməyə imkan verir. Çoxsaylı funksiyaları yerinə yetirən monitoring mövcud vəziyyətin dəyişməsi dinamikasının izlənməsinin təmin edilməsi, alınan nəticəyə əsaslanan informasiyaların toplanması, təhlil edilməsi proseslərini təmin edən, təhsilin keyfiyyətinin ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini özündə cəmləyən, informasiyaların davamlı olaraq toplanması, təhlili və şərhli mexanizmdir. Təhsil proseslərinin və nəticələrinin normativ tələblərə uyğunluğu, baş verən dəyişikliklər və proqnozlaşdırılan tendensiyalar haqqında məlumat verir. Pedaqoji monitoring mexanizminin yaradılmasında aparıcı məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsidir. Monitoring digər aparıcı funksiyaları informasiya toplamaq, diaqnostika, müqayisəli proqnozdur.

Təhsil sahəsində aparılan monitoringlərin iştirakçıları təhsilənlər, təhsil verənlər, təhsil idarə edənlər, valideynlər və ya onları əvəz edən qəyumlardan ibarət olur. Monitoring göstəricilərinin məcmusu həmişə hökumət və təhsil orqanları tərəfindən hazırlanmış tendensiyalarına uyğundur və iştirakçılara görə dəyişir. Monito-

ring nəticəsində əldə olunan məlumatların toplanması, statistik göstəriciləri təkcə təhsil sahəsi üçün vacib deyil, həm də siyasi mənə daşıyır. Təhsil sisteminin vəziyyətini təsvir edən statistik məlumatlar təhsil islahatlarına ehtiyacı nümayiş etdirmək, dövlətdə həyata keçirilən islahatların faydalarını göstərmək üçün istifadə edilə bilər. Təhsil mühiti dinamik və dəyişkən xarakterli olmaqla hər dövrün tələbinə və ölkənin şəraitinə uyğun təşkil olunur. Bu baxımdan təhsil sisteminin qiymətləndirilməsi yalnız ölkə miqyaslı sosial-iqtisadi tələblərə cavab verən sistemlərin deyil, həm də global dünyanın rəqabətinə cavab verən sistemlərə uyğun təşkil olunmalıdır. Əks halda, məktəbin yetirmələri beynəlxalq əmək və təhsil bazarına uyğun olan məzun ola bilməzlər.

Qiymətləndirmə. Qiymətləndirmə proqnozlaşdırmaya təsir edən, təlim prosesinin dəyərləndirilməsi, mövcud vəziyyətin təhlili və tədris prosesinin nəticələrini müəyyən etməyə imkan verən, təhsilin keyfiyyətinə və qiymətləndirilən obyektə (insana, hədəfə) təsir edən sistemli prosesdir. Qiymətləndirmə də monitoring kimi, mövcud vəziyyəti aşkarlayan göstərici olub, statistik xarakter daşıyır. Təhsildə monitoring və qiymətləndirmə mexanizmi paralel proses olub, biri digərini tənzimləyir. Qiymətləndirmənin strukturu tədris fənlərinin məzmun standartları, həmin məzmunun mənimsənilməsinin təmin edən təlim strategiyaları və qoyulan məqsədlə əldə olunan nəticənin göstəricisi olan qiymətləndirmə standartlarından ibarətdir. Təhsildə qiymətləndirmə, əsasən, məktəbdaxili, ölkəmiqyaslı və beynəlxalq olmaqla üç səviyyədə tətbiq olunur.

Məktəbdaxili monitoring və qiymətləndirmə məktəbin şagird nailiyyətlərini müəyyənləşdirmək, nəzarətdə saxlamaq, təlim-tərbiyə işlərinin məzmunu, forma, vasitə və metodlarını təkmilləşdirmək yolu ilə təhsilin keyfiyyətini əsaslı surətdə yaxşılaşdırmağa, həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin yaradıcılığını artırmağa və təhsilin keyfiyyətinin bütünlüklə müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə yüksəldilməsinə xidmət edir. Şagird nailiyyətlərinə nəzarət, monitoring və qiymətləndirmənin aparılmasının təşkili zamanı hər bir ölkənin təhsil sistemində qüvvədə olan mövcud sənədə əsaslanır. Həmin sənəddə monitoring və qiymətləndirmə sisteminin vəzi-

fələri, əsas xüsusiyyətləri, əsas qiymətləndirmə növləri, qiymətləndirmə standartları və vasitələri və s. məsələlər əks olunur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bir çox dövlətlərdə təhsilin idarə olunmasında, əsasən, monitoring və qiymətləndirmə prosesində sosial mədəni vəziyyət müvafiq inkişaf səviyyəsində formalaşdırır, monitoring və qiymətləndirmə daha münasib, modern formada həyata keçirilir. Məktəbdaxili nəzarət, idarəetmə, təşkilətmə məsələləri sürətli inkişafın tələblərinə cavab verməlidir. Bu mənada nəzarətin elektron variantı aktuallığı ilə diqqət mərkəzindədir. Qiymətləndirmə və monitoring üçün tərtib olunan suallar şagirdlərə elektron variantda təqdim oluna bilər. Həmçinin şagirdlərə verilən tapşırıqların icrasını elektron variantda təqdim etmək imkanları yaradıla bilər. Başqa tərəfdən, onların qiymət cədvəllərinin izlənilməsinin elektron qaydada təşkilə də təqdirəlayiq haldır.

Tədqiqat əsərlərinə əsaslanaraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, qədim dövrlərdə təlim çalışmalarında zəif nəticə göstərən və ya xoşagəlməz davranışa görə təhsilənlər üçün fiziki cəza tədbirləri tətbiq edilir, müvəffəqiyyət qazananlar şifahi təriflənirdi. Xüsusən, qədim Yunanıstanda cismani cəza ilə uşaq tərbiyə etmək ənənə halını almışdı. XVI-XVII əsrlərdə humanist meyilli addımlar atıldı. Uşaqların biliyi mənimləmə bacarıqlarına görə fiziki cəza sözlə ifadə olunan qiymətləndirmə ilə əvəz olundu: “ən yaxşı”, “orta” və “ən pis” olmaqla ən sərt rejimi olan yezuit məktəblərində də biliyin ballarla qiymətləndirilməsi qaydaları tətbiq olunmağa başlandı (M. Богуславский, 2003).

Tədqiqatlar göstərir ki, təhsilənlərin nailiyyətinin qiymətləndirmə formaları hazırda rəqəmsal, sözlə, hərflərlə, rəqəm və söz birlikdə (məsələn, smayklarla ifadə olunmuşdur). Smayklarla qiymətləndirmə rəsmi dövlət sənədlərinə qeyd olunmayıb, şagirdlərin təlimə marağını artırmaq məqsədi ilə ibtidai sinif şagirdlərinin tapşırıq dəftərlərində və şagirdlərə smayklar paylaşılması hallarına çox rast gəlinir. Məsələn, Rusiya Federasiyasında 1837-ci ildən başlayaraq “5” ballıq qiymət şkalası tətbiq edilmişdir (M. Mərdanov, 2009). Bu gün də beş ballıq qiymətləndirmə sistemi saxlanılmış, hazırda qüvvədə olan təhsil sənədləri əsasında aparılır. Qazaxıstan, Qırğızıstan, Rusiya və Estoniyada təhsil

haqqında normativ – hüquqi sənədlərdə 5 bal şkalasının tətbiq olunması göstərilir, lakin vaxtaşırı keçirilən elmi-pedaqoji, elmi-praktik konfranslarda, o cümlədən pedaqoji mətbuatda, ədəbiyyatlarda 12 və 10 ballıq qiymətləndirmə çağırışlar səsləndirildiyi müşahidə olunur. Hətta Rusiyanın bir sıra regionlarında 10 bal sistemi tətbiq edən məktəblər haqqında məlumatlara rast gəlinir. Şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsi Qazaxıstan, Macarıstan, Rusiya, Estoniya, Türkiyə 5, Moldova, Belarusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Albaniya, Rumıniya, İspaniya, Latviya, Litva, Finlandiya 10, Bolqarıstan, Almaniya, Norveç, İsveç, 6, Danimarka 13, Fransa 20, İsrail, Avstriya 100 bal şkalalarla aparılır. Almaniya Federasiyasında şagird biliyinin qiymətləndirilməsi 6 ballıq sistemlə aparılır və digər ölkələrin tam əksi istiqamətində ifadə olunur (“1” ən yüksək bal hesab olunur). Qabaqcıl ölkələrdə tətbiq olunan qiymətləndirmə sistemlərini təhlil edərkən və ümumiləşdirdikdə, bu qiymətləndirmə sistemlərinin yekun nəticələri tapşırıqların müəyyən edilmiş faiz göstəriciləri əsasında rəqəmsal, sözlə (əla, zəif) ifadə olunur. Bəzi ölkələrdə isə səviyyələrə bölünməklə (I səviyyə, II səviyyə və s.), bəzilərində isə hərflərlə (A, B) ifadə olunur. Bütün bunların müqayisəli təhlilini apararkən 5, 6, 7 bal sistemlərinin modelinə uyğun qiymətləndirmə sistemi müşahidə olunur, ancaq ən yüksək qiymət (məsələn, Fransada 20-19, Almaniya 1, İsraildə 100 bal və s.) istedad, yaradıcı fəaliyyət nümayiş etdirən, standartlardan daha yuxarı nəticə göstərən şagirdlərə verilir. Bu həm də ali məktəblərin Bolonya sisteminə uyğundur və nəticə faizinin hərflərlə ifadə olunmasında oxşarlıq vardır. Məsələn, Fransada qiymətləndirilmə 20 ballıq şkala ilə tətbiq olunsada, sözlə ifadə edilərkən şagird nailiyyətləri 6 səviyyə (parlaq, əla, çox yaxşı, yaxşı, qənaətbəxş, qeyri-qənaətbəxş və s. kimi) üzrə qruplaşdırılır. Bu da 6 ballıq qiymət şkalası tətbiq edən ölkələrin qiymətləndirmə sisteminə uyğundur. 7 baldan aşağı nəticə qeyri-qənaətbəxş hesab olunur. Yaxud 100 ballıq qiymətləndirmə sisteminin 7 bal şkalasına uyğunluğunu müşahidə etmək olur. Məsələn, 100 bal sistemi ilə: 95-100 bal arası əla, 85-94 çox yaxşı, 75-84 yaxşı, 65-74 demək olar ki, yaxşı, 55-64 qənaətbəxş, 41-54 demək olar ki, qənaətbəxş, 40 bal-dan aşağı zəif, yaxud uğursuz kimi ifadə olunur.

O zaman nə üçün çoxballıq qiymətləndirmə tərəfdarları çoxdur? Ona görə ki, çoxballıq qiymətləndirmə şagirdin izlənməsinə imkan verir, məsələn, 40 bal və ondan aşağı nəticə göstərən təhsilalanın 20 dən 40 -a doğru irəlilədiyini görmək olur.

Problemin aktuallığı. Qloballaşan dünyanın təhsil və əmək bazarında rəqabətə davamlı vətəndaş yetişdirmək, digər tərəfdən dövlətin, millətin inkişafının sürətlənməsinə təkan vermək məqsədi qabaqcıl ölkələrin təhsil sahəsində olan təcrübələrinin öyrənilməsini aktuallaşdırır.

Problemin elmi yeniliyi. Beynəlxalq təhsil şirkətlərinin apardıqları uşaqların bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi prosesinə ölkə məktəblilərinin də cəlb olunması, xarici ölkələrdə təhsil alan gənclərin sayının artması qiymətləndirmə sistemini qabaqcıl ölkələrin təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması məqsədini ortaya qoyur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün təhsilin keyfiyyətin monitoring və qiymətləndirmə proseslərini beynəlxalq sınaqlanmış və qabaqcıl ölkələrin qiymətləndirmə sistemi nə uyğun tətbiq olunması məqsəduyğundur.

Ədəbiyyat:

1. Bəylərov, E. Şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsində yeni yanaşmalara dair // – Bakı: Kurikulum, 2011. № 2, – s. 50-59.
2. Cavadov, İ.A. Təhsildə monitoring sisteminə dair // – Bakı: Kurikulum, 2008, № 3, – s. 17-20.
3. Mərdanov, M., Ağamalıyev R., Qardaşovla T. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. – Bakı: Çayıoğlu, 2003, – 410 s.
4. Mərdanov M. Qiymətləndirmə. <https://edu.gov.az/upload/file/M-Merdanov-Qiyetlendirme.pdf>
5. Богуслав, М.Б. Очерки истории отечественного образования XIX-XX веков. М.: Изд-во Московского Культурологического лицея, 2002. – 96 с.
6. Казакова, И.А. Система оценивания знаний в историческом аспекте // Страницы истории. Высшее образование в России, 2011, № 6, – с. 153-159.
7. Система оценивания знаний. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
8. Пискунова, – История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений. / Под ред. АМ., 2001, – 512 с.
9. Wolfgang Buttcher/Jan Hense. Schule und evaluation. DDS – Die Deutsche Schule, Jahrgang 2016, Heft 2, – S. 117-135, © 2016 Waxmann.

E-mail: i.esedova@arti.edu.az

Rəyçilər: *ped.elm.dok.* **İ.H. Cəbrayilov,**
ped.ü.fəls.dok. **İ.B. Əmirəliyeva**

Redaksiyaya daxil olub: 14.04.2023